

Suistamon kunnan Leppäsyvän kansakoulun Luterilaiskoisen

Apuopettajattaren virka

Julistetaan täten koulun johtokunnalta haettavaksi kahdeksi koevuodeksi 30 päivän kuluessa. Virkaan on astuttava 1 p:nä elokuuta 1921. Palkkaetunna, paitsi tavallista valtionapua, kunnalta 1000 mk., valorahaa 1000 mk., asunon ja muiden luontaisettujen korvaukseksi 500 mk. vuodessa. Koululle on Leppäsyvän asemalta 2 km.

Leppäsyvässä 29 p. toukok. 1921.

Johtokunta.

ILMOITUS SANOMALEHDESSÄ
1921. KOLMESTA HAKIJASTA
VALITUKSI TULI OPETTAJA
IDA MARIA HUKKANEN
IMPILAHDELTA, KUUDEN
LAPSEN ÄITI.

OPETTAJA PEKKA SAVOLAISEN
PERHE 1915. TAUSTALLA
PERHEEN ASUTTAMA
VALTIMON LAMMINPÄÄN
TILA. VASEMMALLA
TAKANA VALTIMON KIRKKO.
NURMEKSEN MUSEO, KUVA
VÄINÖ HÄMÄLÄINEN.

JUHO KOTAKALLIO

PALKKA, PILKOTUT PUUT JA "VAPAA VALO"

– OPETTAJAN PALKKAUKSESTA SATA VUOTTA SITTEN

Helsingin kaupunki tarjoaa nykyään, kuten moni muukin työnantaja, erilaisia liikunta-, kulttuuri- ja työmatkaetuisuuksia. Työntekijöille palkan lisäksi tarjottavat etuudet eivät kuitenkaan ole mitenkään uusi keksintö, sillä jo sata vuotta sitten opettajille tarjottiin erilaisia luontaisetuja ja yritettiin osaltaan niiden avulla houkutellessa opettajia töihin. Tämä kirjoitus on lyhyt katsaus sadan vuoden takaiseen opettajien palkkaustilanteeseen ja luontaiseluihin.

Vuonna 1866 annetussa kansakouluasetuksessa määriteltiin, että maalaiskuntien opettajille piti antaa palkan lisäksi vähintään kaksi asuinhuonetta ja kyökki sekä tarpeelliset ulkohuoneet. Asuinhuoneiston piti olla kalustettu sopivilla "talonkapineilla". Lisäksi piti tarjota lämmitys polttopuiden muodossa. Agraariseen yhteiskuntaan kuului se, että kansakoulun johtajalle piti antaa kahdesta kolmeen tynnyrin alaa viljelysmaata. Käytännössä tämä tarkoitti sitä alaa, mikä parin tynnyrin sisällön viljelyyn meni - viljelypinta-alaa piti näin olla puolesta hehtaarista puoleentoista hehtaariin. Lisäksi täytyi tarjota rehut sekä laiduin vähintään yhdelle lehmälle.

Luontaisedut eivät olleet vähäiset, ihmiset elivät enemmän tai vähemmän omavaraistaloudessa. Luontaisetuja merkitystä korosti se, että nimellispalkat pysyivät seuraavat vuosikymmenet samalla tasolla. Ensimmäisen maailmansodan ja inflaation myötä opettajien, kuten yleisesti muidenkin virkojen, palkkataso romahti. Yhteiskunnan modernisoituminen sekä vuonna 1921 voimaan astuneet oppivelvollisuuslaki ja kansakoululaitoksen kustannuslaki toivat mukanaan kustannuspaineita opetuksen osalta. Tuolloin 1900-luvun alkupuoliskolla esitettiin, että yleinen

oppivelvollisuus "aiheuttaa melkoisia kustannuksia niin lasten huoltajille kuin kunnille ja valtiolle".

Koulu metsäisessä maastossa, kalaisten järvien keskellä

Koulut olivat itsenäisyyden ajan alussa yleensä uusia. Koulujen rakentamista vauhditti vuonna 1921 voimaan tullut oppivelvollisuuslaki, joka saattoi kaikki seitsemän vuotta täyttävät lapset oppivelvollisuuden alaisiksi. Aiempi vuoden 1866 kansakouluasetus oli jättänyt kunnille harkinnanvara koulujen perustamisen osalta, minkä vuoksi köyhemmät kunnat olivat laistaneet koulujen perustamisesta. Oppivelvollisuuslain myötä koko kansa päätyi koulusivistyksen piiriin ja opettajia rekrytoitiin lisää. Koulutuksen tarve kasvoi myös suuren syntyvyyden myötä. Käytännössä kuitenkin vasta 1930-luvulla oppivelvollisuus oli saatettu siihen pisteeseen, että kouluverkko oli kattava.

Opettajia maaniteltiin 1920-luvulla työpaikkailmoituksilla maaseutujen kansakouluihin. Vedottiin siihen, kuinka koulu sijaitsi lähellä järveä tai "terveellisellä havumetsäisellä seudulla". Koulu saattoi olla myös hyvien kulkuyhteyksien varrella tai lähellä juna-asemaa. Kauniiden maisemien lisäksi saatettiin mainita myös se, että koulun läheinen järvi oli kalaisa, parhaimmissa tapauksissa kalaisia järviä oli useampi. Hyvän sijainnin lisäksi tarjottiin samanlaisia etuja, kuin oli tarjottu 1860-luvulta lähtien.

Palkan päälle tulleet edut kuitenkin vaihtelivat kouluittain. Tämä merkitsi sitä, että palkanmaksussa oli suurtakin variaatiota, varsinkin, kun kunnat ja opetuksen järjestäjät maksoivat valtion maksaman palkan sekä luontaisetuja lisäksi lisäpalkkoja tai antoivat erilaisia muita etuja, kuten minimimäärät ylittäviä luontaisetuja. Opettajan rahapalkka koostui yleisesti valtionavusta sekä kunnan maksamasta osasta. Vuonna 1919 eräissä työilmoituksissa kerrottiin maksettavan puolet oppilaiden sisäänkirjoitusrahoista. Kansakouluasetus myönsi kaupungeille suuren itsenäisyyden kansakoulujen järjestelyiden osalta. Tämä koski myös opettajien palkkoja. Kansakoulunopettajien palkkoihin maksettiin lisäksi valtionapua, jota piti erikseen hakea.

Juuri ennen vuoden 1921 kansakoulujen

kustannuslakia opettajien työpaikkailmoituksissa, joissa opettajia palkattiin lukuvuodelle 1920, oli havaittavissa variaatiota luontaisetujen osalta. Tuolloin luontaisetuihin kuului usein asunto, sähköt, valo ja lämmitys. Puulämmityksen osalta puut saattoivat kuitenkin olla, joko valmiiksi pilkottuja tai sitten opettajan piti itse huolehtia niiden pilkkomisesta. Tämän lisäksi käytössä saattoi olla puutarha tai peltoa sekä navetta lehmälle. Maata viljelyyn ja lehmän tai parin pitoon saattoi olla puolesta hehtaarista kolmeen hehtaariin, mutta viljelyala saattoi myös jäädä pieneen ryytimaahan ja muutamaan aariin. Laidunmaa saattoi kuulua sopimukseen tai sitten lehmät laidunsivat kylän yhteislaitumella. Peltomaa oli mahdollisesti valmiiksi raivattua, mutta tarjolla oli myös raivaamatonta suomaata.

Palkka, luontaisedut ja lapsilisät samassa paketissa

Luontaisetujen merkitys on sadassa vuodessa vähentynyt. Toisin kuin nykyään, 1920-luvulla palkka muodostui selkeämmin kahdesta osasta: rahapalkasta ja luontaiseduista. Nykyään asuntoetu on harvinaisuus, mutta vuonna 1921 määriteltiin, että opettajien etuihin kuului asunto. Tässä tosin oli eroja mies- ja naisopettajien sekä ylä- ja alakansakoulujen opettajilla. Miesopettajalle tarjottiin kolmen huoneen ja keittiön kokonaisuutta, naisopettajille oli tarjolla yksi huone vähemmän. Alakoulun opettaja joutui tyytymään vain yhteen huoneeseen ja keittiöön. Tämän lisäksi tarjolla oli pilkotut polttopuut, valo ja ulkokuone. Yläkansakoulussa ja supistetussa kansakoulussa opettajalle piti tarjota yhden lehmän kesälaiduin ja vähintään puolen hehtaarin viljelysmaa. Alakansakoulussa ryytimaa jäi minimissään neljänneshehtaariin. Esimerkiksi vuonna 1924 luvattiin perheelliselle miesopettajalle 5 000 markan palkka Ulvilan Harjunpään kansakoulussa. Tämän lisäksi palkkaan kuului hehtaari peltoa, 3 huonetta ja keittiön käsittänyt asunto sekä pilkotut polttopuut sekä ”vapaa valo”.

Valtio maksoi vuonna 1921 palkkaa maa-laiskunnissa yläkoulun opettajalle vuosipalkkana 6 000 markkaa, mikä vastaa vuonna 2024 noin 2 260 euroa. Tämän lisäksi maksettiin 480 mark-

kaa (180 euroa 2024) vuosilisää aina 5, 10 ja 15 palvelusvuoden täyttyessä. Alakansakoulunopettajan vuosipalkka oli 4 200 markkaa (1 580 euroa 2024) ja vuosilisiä 360 markkaa (135 euroa 2024). Koulutuksen järjestäjä maksoi lisäksi omaa palkanlisää, joka saattoi olla merkittävä. Esimerkiksi Laatokan Karjalassa sijainnut Suistamon kunta maksoi 1 000 markan (376 euroa 2024) lisää kansakoulun apuopettajattarelle. Tämän lisäksi maksettiin valosta ja luontaisetujen puuttumisesta 600 markan (225 euroa 2024) vuosikorvaus. Lisien kanssa kansakoulun apuopettajatar pääsi melkein yläkansakoulun opettajan peruspalkan tasolle. Tosin myös yläkansakoulun opettajalle maksettiin koulukohtaisesti ylimääräisiä lisiä. Lisäpalkkaa oli mahdollista saada pidetyistä ylitunneista. Ylituntipalkkio 175 markkaa (65 euroa 2024) oli sama, kuin mitä maksettiin veiston ja käsityöopettajien pitämistä tunneista.

Asuinpaikkakunnan lisäksi palkkaukseen vaikutti vielä 1920-luvun alussa opettajan sukupuoli ja siviilisääty. Naimisissa oleville opettajille maksettiin enemmän kuin naimattomille. Esimerkiksi Turussa yläkansakoulun opettajan palkka oli 2 500 markkaa ja opettajattaren 2 100 markkaa, mikä vastaisi vuonna 2024 rahamäärältään 1 171 euroa ja 983 euroa. Palkkaan vaikutti myös lapsiluku. Eräässä eteläpohjalaisessa kunnassa maksettiin lukuvuonna 1919-1920 aloittaneelle miesopettajalle 150 markkaa (70 euroa 2024) jokaisesta omasta lapsesta. Oulun kaupunki puolestaan maksoi 300 markkaa (140 euroa 2024) lasta kohden, kuitenkin enintään 1 200 markkaa (562 euroa 2024). Vuonna 1921 määriteltiin laissa, että opettajille maksetaan kutakin alle 18-vuotiasta omaa lasta kohden kasvatusapua 480 markkaa (180 euroa 2024). Lasten kasvatusapu oli sama sekä ylä- että alakansakoulussa.

Rahan ostoarvo hupeni nopeasti, sillä vuonna 1921 inflaatio oli yli 24 prosenttia. Käytännössä palkkoja jouduttiin nostamaan. Vuonna 1926 lainsäädännössä palkat olivat käytännössä kolminkertaisia. Perheetön yläkansakoulunopettaja sai palkkaa 15 000 markkaa (5 550 euroa 2024) ja perheellinen, perheensä pääasiallinen elättäjä 17 400 markkaa (6 438 euroa 2024). Alakansakoulun opettajan peruspalkka puolestaan nousi

OPETTAJA LYYLI SORSA
VUONNA 1927, LIPERI,
KÄSÄMÄ. MUSEOVIRASTO,
KANSATIETEEN
KUVAKOKOELMA.

JYVÄSKYLÄN
TYTTÖKOULUN
HISTORIAN JA SUOMEN
KIELEN OPETTAJA HILMA
JOKINEN (O.S. HELIN).
VALOKUVAAMO HELLAS
1909-1920. KESKI-
SUOMEN MUSEO.

OPETTAJA ROSA
MICHELSSONIN TALO
KORPILAHDELLA. KUVAAJA
ALEXANDER ACHATES
MICHELSSON 1890-1901.
KESKI-SUOMEN MUSEO.

10200 markkaan (3775 euroa 2024). Lisäksi maksettiin kasvatusapua ja ikälisiä. Ikälisiä maksettiin neljän vuoden välein 6% peruspalkasta sekä ylä- että alakansakoulunopettajille. Kasvatusapuna toisesta alle 16-vuotiaasta lapsesta maksettiin opettajalle vuosittainen elatusapuna 1200 markkaa (444 euroa 2024).

Samalla, kun palkkoja nostettiin, säilyivät yläkoulun opettajien luontaisedut ennallaan. Samalla kuitenkin alakoulun opettajien luontaisetuja pienettiin. Viljelymaan ala pieneni neljännes hehtaarista 1/10 hehtaariin. Osaltaan kuitenkin kuntien vastuita vähennettiin, sillä kunnat pystyttiin vapauttamaan luontaisetujen hankkimisesta, jos se tuotti "kohtuuttomia kustannuksia". Tässäkin tapauksessa puuttuvat luontaisedut korvattiin edelleen rahalla. Toisaalta jos saman koulun mies- ja naisopettaja olivat aviopari asuntoetu - kolme huonetta ja keittiö sekä ulkokuone - koski vain miesopettajaa. Asuntoetuun kuuluivat myös valo ja lämpö sekä "puuvaja, sauna, kellari, aitta ja kivo". On kuitenkin huomattava, että asuntoetuun ei kuulunut viljelymaa, laidunmaa, navetta ja rehuvaaja. Tämän vuoksi nämä piti antaa opettajattarelle tai maksaa näiden puuttuminen rahassa.

Siviilisäätö ja lapset vaikuttivat 1930-luvulta lähtien myös verotukseen. Naimattomille ja lapsettomille, jotka olivat vapaita huoltovelvollisuudesta, säädettiin vuonna 1935 ns. vanhanpojan ja -piian vero. Tätä alkuvaiheessa 20% lisäveroa maksoivat kaikki 24 vuotta täyttäneet ja se oli voimassa 40 vuotta.

Kustannukset kunnille painettiin alas sillä, että valtio maksoi merkittävän osan koulutusmenoista. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että kansakoulujen ylläpitomenojen kattamiseksi valtio maksoi maalaiskunnille 2/3 osaa kansakoulujen vuosimenoista. Käytännössä näin maksettiin valtaosa koulurakennuksista, -kalustosta, opetusvälineistä ja koulukirjoista. Summaan sisällytettiin myös oppilaiden terveyden hoito ja oppilasavustukset.

Hyvän lisän rahapalkan lisäksi toivat luontaisedut, jotka varsinkin rahanarvon heikentyessä, korostuivat. Tosin aina ei luontaisetuja ollut tarjolla. Vaikka valtio kustansi merkittävän osan menoista, kunnilla ei välttämättä ollut mah-

dollisuuksia huolehtia opettajille tarjottavista luontaiseduista. Koulupiireillä saattoi olla vaikeuksia luontaisetujen suorittamisessa, jolloin ne eivät välttämättä voineet säädettyjä etuja tarjota. Puuttuvat luontaisedut tuli tällöin korvata opettajalle rahassa. Nämä yleiset perusteet, joiden mukaan korvaus maksettiin, vahvisti valtioneuvosto kouluhallituksen esityksestä.

Lehmien pito tiesi sitä, että piti rakentaa navetat lehmille ja ladot heinille. Tietyissä tapauksissa tulivat myös heinät ja oljet kunnan puolelta, joissakin tapauksissa tyydyttiin antamaan vain heinänsiemenet. Näidenkin luontaisetujen osalta määrät vaihtelivat. Etuna jonkin koulun osalta tarjottiin 2000 kiloa heinänsiemeniä, kun taas toisessa koulussa valmiita heiniä saatettiin tarjota 800 kiloa ja kolmannessa koulussa valmiita heiniä oli 2000 kiloa. Myös olkien määrä, jos niitä ylipäättään tarjottiin, vaihteli.

On myös huomioitava, että jos joitakin tiettyjä etuja ei ollut tarjolla, ne korvattiin rahalla. Tämä koski niin valoa, viljelysmaan puutetta kuin sitä että opettajalle ei ollut tarjota asuntoa tai riittävää määrää huoneita. Korvausta tuli siitä, jos opettajalle ei ollut tarjolla kolmea huonetta ja keittiötä. Toisaalta samalla, kun maksettiin ns. valorahaa saatettiin myös edellyttää, että opettaja myös samalla valaisi tarvittavat luokkatilat. Korvausten maksuun sitouduttiin yhä tiiviimmin. 1920-luvun lopussa mainittiin, että ohjesäännön mukaiset korvaukset maksetaan. Toisaalta kuitenkin luontaisetujen tarjoamisesta koitui kuluja, osa eduista pyrittiin maksamaan säästäväisyyssyistä rahalla.

Kaupunkien kouluissa opettajien palkkaus poikkesi maaseutukuntien opettajien palkkauksesta. Rahapalkka oli korkeampi, sillä luontaisetuja oli vähemmän. Eri kaupunkien palkkaluokat kuitenkin vaihtelivat paikallisten olojen ja kouluhallituksen määritelmien mukaan. Vuonna 1921 oli kolme palkkaluokkaa ylä- ja alakansakouluille. Korkein palkka, 9000 markkaa (3388 euroa 2024), oli yläkansakoulun ensimmäisessä palkkaluokassa, toisen ja kolmannen palkkaluokan ollessa 8400 ja 7800 markkaa (3162 euroa ja 2936 euroa 2024). Alakansakoulussa palkkaluokat olivat 7200, 6600 ja 6000 markkaa

(2 710, 2 485 ja 2 259 euroa 2024). Määrävuosilisät ja kasvatusavustukset olivat vähintään samalla tasolla kuin maaseudulla.

Käyttämättömät edut ja palkan riittämättömyys

Vaikka erilaisia etuisuuksia oli tarjolla, kaikkia etuisuuksia ei täysimääräisesti hyödynnetty. Kaikki opettajat, joille tarjoutui mahdollisuus lehmien pitoon, eivät lemmiä pitäneet. Osa varasta vasten rakennetuista navetoista ja ladoista jäi näin ollen käyttämättömäksi. Vuonna 1929 Seinäjoen koulupiirissä oli 48 käyttämätöntä navettaa, mikä tarkoitti koko maahan suhteutettuna, että käyttämättömiä navettoja olisi ollut melkein 1900 kappaletta. Käyttämättömät edut sekä säästöhalut toivat mukanaan näkemyksiä toiminnan rationalisoinnista. Tämä tarkoitti myös sitä, että pyrittiin rakentamaan tarkoituksenmukaisempia koulurakennuksia, jotka eivät olleet liian suuria, mutta eivät myöskään liian pieniä, koska ylimääräinen lisärakentaminen olisi tiennyt lisäkustannuksia. Myös opettajien määrää pyrittiin 1920-luvun loppupuoliskolla supistamaan.

Palkkauksen suuruus vaikutti osaltaan sii-

hen, mihin kouluihin opettajat hakeutuivat. Esimerkiksi yksityiskoulujen saamat pienemmät valtionavustukset tiesivät sitä, että opettajat pyrkivät parempien palkkojen perässä valtion kouluihin. Vaikka opettajille turvattiin tiettyjä etuja, niin välttämättä pilkotut puut tai heinät eivät riittäneet niihin tarpeisiin, joita olisi tarvittu lämmitykseen tai lehmien ruokintaan. Etujen riittämättömyys olikin herättänyt kiistoja. Kritiikkiä sai myös rahapalkan vähäisyys. Vaikka palkkoja oli lainsäädännön kautta yhtenäistetty vuonna 1921, ei uudistus ollut tuonut ratkaisua, joka olisi ollut kestävä. Raha menetti arvoaan ja palkat jäivät jälkeen hintakehityksestä. Tämän vuoksi oltiin jo viiden vuoden kuluttua, vuonna 1926, siinä tilanteessa, että palkkoja jouduttiin uudestaan nostamaan uudella lailla.

Vaikka sadan vuoden takainen opettajien palkkaustilanne saattaa kuulostaa kaukaiselta ja vastaavia maatalousyhteiskunnan luontaisetuja ei enää makseta, erilaisia luontaisetuja on silti olemassa. Tosin voidaan olettaa, että nykyisillä korkeilla energiahinnoilla moni varmasti vaihtaisi e-passin etuudet sata vuotta sitten tarjottuihin lämmitysetuuksiin. ■

KIRJOITTAJA JUHO KOTAKALLIO ON FILOSOFIAN TOHTORI (YLEINEN HISTORIA) JA FILOSOFIAN MAISTERI (KYBERTURVALLISUUS).

OPETTAJA HILJA VAULO KAMARISSAAN IKAALINEN. 1910. MUSEOVIRASTO, KANSATIETEEN KUVAKOKOELMA.

LÄHTEITÄ

- AROLA, PAULI, KANSAKOULUN KUSTANNUSLAKI KOETTEELLA 1921-1937, JULKAISUSSA KOULU JA MENNEISYYS, VOL. 43, 2005.
- KANSAKOULUN LEHTI. KANSANOPETUKSEN ERI ALOJA KÄSITTELEVÄ AIKAKAUSLEHTI 1926. KASVATUS JA KOULU. KASVATUSTIETEELLINEN AIKAKAUSKIRJA 1921.
- MAALAIISKUNTA. MAALAIISKUNTIEN LIITON ÄÄNENKANNATTAJA 1926.
- OPETTAJAIN LEHTI, 1906, 1919, 1929.
- RAPILA, ALPO K., MAASEUDUN KANSAKOULUNOPETTAJAN KUNNANPALKKA 1870-LUVUN ETELÄ-POHJANMAALLA, JULKAISUSSA KOULU JA MENNEISYYS, VOL. 24, 1986.
- SUOMEN VIRALLINEN LEHTI 1924.

